

имали су великог одјека у круговима југославенске избјегличке владе у Лондону и међу партизанима. Први су то прижељкивали, а други изражавали сумњичаност у британске намјере. Иако Бест тврди да Черчилове балканске визије нису занимале Рузвелта, то не значи да је Черчил одустајао од Балкана. Као тврди К. Спехњак у својој најновијој књизи *Британски поглед на Хрватску 1945–1948.* у операцијама око ослобођења Дубровника крајем 1944. године партизанска власт је дозволила судјеловање трију британских батерија пољских топова са 500 војника, док је Черчил послао 3.000 војника, све у намјери да се „стави нога у врата“. Черчилову одлучност показује и то да је он једини био спреман да због Трста, којег су заузеле југославенске јединице, крене у рат против Тита, док су остали били против (Труман, британски штаб).

Аутор у књизи показује да је Черчил био је свјестан да је Британско царство изграђено ратовањем и да спремност на рат представља једино средство његовог очувања. Вјеровало је да британска империјална власт доноси заосталим народима ред, правду и модерну знаност, а дуго је гајио и увјерење да оно што је освојено силом може легитимно бити силом и задржано, чиме је откривао свој „природни милитаризам“. Међутим његов империјализам је последице Другог свјетског рата знатно изгубио на агресивности, те је прихватио неовисност Индије и Египта. Почетком 50-их година у међународним односима остављао је више „дојам голубице него јастреба“. Тражећи атомску равнотежу Черчил је изражавао своје жаљење што се Британија нашла у таквом заостатку. У страху од великог руског десанта дао је основати Домовинску гарду, иако не с великим успјехом. У тим годинама рат је за Черчила изгубио сву привлачност. Често је обуздавао америчке јастребове и смиривао страсти.

Књига је занимљива и по томе што описује и Черчилове приватне навике, како се Черчил није одрицао удобности ни у ратним увјетима, захтјевајући особног слугу, зајутрак у кревет, свакодневне вруће купке (често су посјетитељи имали прилику видјети Черчила како хода ходницима огрнут само ручником око паса), тајнице на располагању у свако доба дана и ноћи ради диктата, пројекције филмова последице вечере, цигаре, алкохол (позната је његова изјава да је он алкохолу узео више, него што је алкохол узео њему) и добар објед.

Жељко КАРАУЛА

Стака Марковић Којчић,
Две хиљаде снова о слободи.
Сећање на рат и страдање 1941–1950,
Београд, 2006, 142 стр.

Последњих година појавила су се бројна сећања на ратне и поратне догађаје припадника поражене стране у Другом светском рату. Њих су углавном писали мушкарци, док су се на тај пут тек повремено одважиле жене. Међу женама које су забележиле своје ратне и поратне успомене налазе се оне које нису биле подвргнуте директно удару репресије нових властодржаца, већ посредно, преко осуде оца. То сигурно не умањује вредност мемоара нити њихово лично и породично страдање. Поменимо стручној и широј јавности познате мемоаре Светлане Велмар Јанковић

и нешто мање познате мемоаре Зорице Петровић. Обе су биле из угледних грађанских породица и обе су из угла своје младости (нису имале ни петнаестак година) описале своје и породичне недаће. Међутим, сасвим су ретка сећања оних жена које су се нашле, као припаднице равногорског покрета, у једном тренутку под притиском власти. И још више је то случај с онима које су прошле затворску репресију. Ту празнину у мемоаристици донекле попуњавају успомене Стаке Марковић Којчић.

Стака Марковић Којчић, за разлику од поменутих жена, потиче из породице која није, као ни она, имала крупну улогу у историјским догађајима. Додуше, њен отац био је, како сама каже, ватрени присталица Демократске странке, али није био активни учесник у политичком животу земље, а ни свога града. Он је, као власник кафане у центру Ваљева, био неко око кога су се окупљали политичари, нарочито они из редова опозиције током дикатуре и забране рада политичких партија. Због тога су, како пише, као и због привредне кризе, били принуђени да почетком тридесетих година продају кафану и кућу и преселе се у Београд. Такође, она није имала ни неку изразитију улогу у равногорском покрету, већ је била просто његов члан који га је повремено помагао пружајући његовим припадницима помоћ у храни или скривању. Из њеног живота под окупацијом посебно је занимљив сусрет с Дражом Михаиловићем крајем 1941. године. Кратак сусрет и разговор с њим одиграо се случајно, у кући њеног несужењог девера, у селу Палежница, недалеко од Ваљева, где се с пратњом склонио од немачке потере. Изгледа да је он пресудно утицао и на њено ратно опредељење, јер како бележи, у његовим уверењима је „препознала основне мисли и идеје водиле већине мојих пријатеља и моје лично: да сваки појединац мора да унесе себе у борбу за најсветије интересе свога народа, за његов опстанак и његову слободу, и да та борба мора да се води срцем и разумом истовремено“. Због тога се, али и као познати идеолошко-политички противник комуниста, нашла, већ првих дана након рата, под истрагом, а онда и осудом на дугогодишњу робију. Њена сећања су, у ствари, прича о оним бројним безименим и „обичним“ женама (тзв. малим људима) које су се у ратним и поратним временима нашле на пораженој страни и због тога трпеле последице. Осим тога, треба истаћи да је Стака Марковић Којчић, пред рат завршила Економски факултет, да је под окупацијом радила као професор Трговачке академије у Ваљеву, па су њене успомене, у ствари, искуство једног припадника локалне интелектуалне елите у ратном и поратном времену.

Иако су њена сећања на окупацијске дане обојена трагичним причама о људима које је добро познавала или које је сусретала, личним и колективним дилемама и ломовима, кратким, али и важним белешкама о понашању појединаца, пре свега професора у нерегуларним условима, за историчара највреднији су они делови који се односе на догађаје који су одредили њену стварност после рата. Она већ у првим данима ослобођења уочава промене у понашању и ставовима дојучерашњих колега. Неки од њих који се у рату нису опредељивали или су пак имали ставове сличне њеним одмах су прешли на страну ослободилаца. То ново „упознавање“ с колегама делује као шок, али ју је, како сама истиче, посебно узнемирило знање да је тужбу против ње подигао колега Живота Јеремић, професор Трговачке академије у Ваљеву. Опис хапшења и краткотрајног суђења изгледа готово као преликан из сличних суђења тога времена. И сведоци су, као по правилу, не само њени најслабији ученици и већ и људи којима је помогла у ратним невољама. У сваком случају, јуна месеца 1945. године је осуђена на петнаест година робије. Тада

је имала само двадесет осам година. У тим првим послератним описима остала је ипак неиспричана шира прича, а такође нема, или се он тек повремено може видети, оног најчешће слабо видљивог дела из сфере интимног у онашњу људи. Тако смо остали ускраћени за спознају њених емотивна стања, на пример страха за сопствену судбину. Можда се објашњење за то крије у реченици забележеној после осуде и првих дана у затвору: „Нисам дозвола да ме сломе осећања већ сам сматрала да ћу робију најлакше издржати ако у сваком тренутку будем имала на уму да се ту налазим због својих уверења која ништа не може променити. Тако сам реаговала у свим искушењима, понекад и са горким хумором“. Изостао је и приказ њене породице, не само у тим за њу тешким данима, већ готово да их нема у тој личној драми, која је и породична. Углавном, она сагледава ослобођење и ослободице, као и већина мемоариста грађанског порекла, стереотипно – ослобођење је нова окупација, а ослободиоци су нови окупатори, чак и гори него они који су отерани. То је донекле и разумљиво јер за њу је ослобођење почело хапшењем. У сваком случају, она попут шкртог хроничара бележи догађаје из сопственог живота и живота личности које је знала.

Међутим, оно где сећања Стаке Марковић Којчић добијају на значају јесу описи затворске свакодневице из два затвора у којима је служила казну, Забеле и Пожаревца. У Забели, у којој се кратко задржала, примећује да су она и њене ваљевске сапатнице током лета 1945. године биле први женски становници затвора, али и да је мушки део далеко пунији. У њеном казивању је, без обзира који је затвор у питању, доминатна тема затворска свакодневица. Слика те свакодневице је због рутинираности живота скоро статична. Она пише о затворском поретку, објашњава значај и улогу собних старешина, приказује хигијенске услове, сведочи о затворској сатници, устајању, рибању подова, радним обавезама, пребројвању, спавању и сл. Посебну пажњу посвећује стражарима и кључарима, као важним елементима затворског живота, који могу да олакшају или отежају издржавање казне. Указује на значај који су имали у свакодневном преживљавању одласци на пољске радове изван затворских зидина, али и радови у радионицама за израду џемпера и тепиха унутар њега. Приказује и повремене доласке разних домаћих и страних делегација који су разбијали утврђену рутину. Пажње вредне су и кратке белешке о женама с којима је свакодневно делила исти простор, тешкоће и патњу. Неке од њих представљају праве мале биографије. Пошто јој је казна смањена, најпре на седам а онда и на пет година, коначно је 1950. године, затворску свакодневицу заменила слободом.

Сећања Стаке Марковић Којчић представљају животну причу која, и поред многих ствари о којима не говори, омогућава да се употпуни и прошири наше знање о природи репресије после рата, посебно жена у затворским условима.

Мр Наташа МИЛИЋЕВИЋ